

prof. dr hab. Kazimierz Rędziński

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

STUDENCI LWOWSCY W OBRONIE AUTONOMII SZKÓŁ WYŻSZYCH ORAZ PRZECIW POLITYCE OPŁAT ZA STUDIA (1932–1939)

STUDENTS IN LVIV IN DEFENCE OF THE AUTONOMY OF THE INSTITUTIONS OF TERTIARY EDUCATION (1932–1939)

Streszczenie

W 1932 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego znacznie podniosło czesne za wyższą edukację, co spowodowało gwałtowne protesty i strajki wśród społeczności studenckiej. W styczniu 1933 r. ci, którzy nie wnieśli opłat, zostali skreśleni z listy studentów. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej wprowadził nową ustawę o studiach wyższych, znacząco obniżając autonomię uniwersytetów, co spotkało się z protestami kadry nauczycielskiej i studentów. We Lwowie społeczność akademicka zadeklarowała trzytygodniowy strajk. Studenci okupowali budynek uniwersytetu i zorganizowali demonstracje. Miały miejsce walki i starcia pomiędzy policją i studentami wspierającymi autorytety opozycji.

Słowa kluczowe: Lwów, studenckie protesty antyopłatowe, obrona autonomii uniwersyteckiej.

Abstract

In the year 1932, the Ministry of Religious Confessions and Public Enlightenment significantly raised tuition fees for tertiary education, which caused vehement protests and strikes in the community of students. In January, 1933, those failing to pay their tuition fees, were struck off the lists of students. The Parliament of the Republic of Poland passed a new Act on Tertiary Education, significantly reducing the autonomy of universities, which was met with protests of teaching staff and students. In Lviv, the academic community declared a three-week strike. The students occupied the building of their institution of tertiary education and organized demonstrations. Fighting and scuffles between the police and students who supported the authorities and the opposition occurred.

Key words: Lviv, students' anti-tuition fee protests, defence of the autonomy of the university.

Akcje antyopłatowe

W latach międzywojennych XX w. Lwów był liczącym się ośrodkiem naukowym. Działały tam cztery uczelnie akademickie: Uniwersytet im. Jana Kazimierza, Politechnika Lwowska, Akademia Medycyny Weterynaryjnej oraz Wyż-

sza Szkoła Handlu Zagranicznego przekształcona na Akademię Handlu Zagranicznego.

Lwów był miastem wielonarodowym, w 1939 r. liczył około 312 tysięcy mieszkańców, Polacy stanowili około 50% ludności (157 tys. osób), Żydzi 31,9% (około 100 tys.) oraz Ukraińcy ponad 16% (blisko 50 tys. osób). Wielonarodowy był również skład studentów lwowskich uczelni.

Na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza w roku akademickim 1918/1919 studiuowało 3892 studentów, w tym 1614 wyznania rzymskokatolickiego, 1524 wyznania mojżeszowego, 711 grekokatolickiego oraz 43 innych wyznań. W 1923/1924 na ogólną liczbę 6091 studentów rzymscy katolicy liczyli 2916 osób, wyznania mojżeszowego – 2643, grekokatolicy – 429, inni – 103¹. We Lwowie studiuowało 20% ogółu studentów w kraju, miasto było drugim po Warszawie ośrodkiem akademickim, a przed Krakowem (17%)².

Tabela 1. Studenci we Lwowie w latach 1932–1938

Lp.	Rok akademicki	Uniwersytet	Politechnika	Akademia Medycyny Weterynaryjnej	Akademia Handlu Zagranicznego	Razem
1	1931/32	7117	3186	411	356	11 070
2	1932/33	7358	3112	384	343	11 197
3	1933/34	6703	2775	389	381	10 248
4	1934/35	6048	2558	367	434	9207
5	1935/36	5404	2603	364	502	9073
6	1936/37	5289	2729	380	686	9084
7	1937/38	5064	2847	386	759	9056

Źródło: „Statystyka Polski”, seria C, „Statystyka Szkolnictwa” 1933/34, z. 21, s. 69; tamże, z. 38, 1934/35, s. 63; tamże, z. 56, 1935/36, s. 59; tamże, z. 82, 1936/37, s. 77; tamże, z. 101, 1937/38, s. 88; S. Langnas, *Żydzi a studia akademickie w Polsce w latach 1921–1931. Studium statystyczne*, Lwów 1933, s. 18, tab. 3.

W roku akademickim 1932/1933 odnotowano najwyższą liczbę studentów w okresie międzywojennym – 7358 osób, z tego rzymskich katolików – 3906, wyznania mojżeszowego – 2241, grekokatolickiego – 1033 oraz innych wyznań – 178. Od następnego roku akademickiego liczba studentów zaczęła maleć (6703), by w roku 1937/1938 spaść do 5064, z tego wyznania rzymskokatolickiego było 3654, mojżeszowego – 525, grekokatolickiego – 735, innych wyznań – 150 osób³.

¹ „Statystyka Polski”, seria C, „Statystyka Szkolnictwa” 1933/34, z. 21, s. 69; tamże, z. 38, 1934/35, s. 63; tamże, z. 56, 1935/36, s. 59; tamże, z. 82, 1936/37, s. 77; tamże, z. 101, 1937/38, s. 88; S. Langnas, *Żydzi a studia akademickie w Polsce w latach 1921–1931. Studium statystyczne*, Lwów 1933, s. 18, tab. 3.

² H. Wittlinowa, *Atlas szkolnictwa wyższego*, Warszawa 1937, s. 67.

³ „Statystyka Polski”, seria C, „Statystyka Szkolnictwa” 1933/34, z. 21, s. 69; tamże, z. 101, 1937/38, s. 88; S. Langnas, *Żydzi a studia...*, Lwów 1933, s. 18.

Stopniowo malała liczba studentów Żydów. W roku 1938/1939 przyjęto 1168 studentów, w tym 42 Żydów (3,6%), na Politechnikę Lwowską 583 studentów, a wśród nich 10 Żydów (1,7%)⁴.

Na Politechnice, drugiej co do wielkości uczelni Lwowa, studiowało w roku akademickim 1931/1932 – 3186 studentów, w tym 2299 rzymskich katolików, 393 wyznania mojżeszowego, 342 greckokatolickiego i 152 innych wyznań, głównie prawosławnego i luterńskiego. W roku akademickim 1937/38 wśród 2847 studentów było 2118 rzymskich katolików, 310 wyznania mojżeszowego, 262 greckokatolickiego i 157 innych wyznań⁵.

Stowarzyszenia studenckie były istotną częścią życia akademickiego. Studenci nie tylko interesowali się zagadnieniami życia społeczno-politycznego, ale usiłowali aktywnie wpływać na jego kształt. Ważnymi organizacjami były Bratnie Pomocze mające charakter samopomocowy. Ich podstawowym zadaniem była troska o materialną stronę życia studenckiego. Środowisko studenckie było jednak spolaryzowane pod względem politycznym i stopniowo wpływy w Bratnich Pomocach przejmowała prawicowa Młodzież Wszechpolska.

Prawicę ruchu studenckiego stanowiła organizacja występująca na początku lat dwudziestych pod nazwą Narodowe Zjednoczenie Młodzieży Akademickiej związane z Narodową Demokracją. Na zjeździe w Warszawie w 1922 r. przyjęto nazwę Związek Akademicki – Młodzież Wszechpolska. Lwów, obok Warszawy, był głównym ośrodkiem wpływów endecji w środowisku akademickim.

Lewicę studenckiego ruchu stanowił od 1922 r. Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej. Działał we wszystkich ośrodkach akademickich i był związany z PPS⁶.

Kolejnym środowiskiem akademickim byli ludowcy. Na terenie Lwowa działał od 1922 r. Związek Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej „Posiew”, liczący w 1925 r. około 300 członków, oraz od 1933 r. Akademickie Koło Młodzieży Wiejskiej „Wici”⁷ (organizacje studenckie przedstawia tabela 2).

Ważne miejsce wśród organizacji ideowych w ruchu studenckim zajmowały korporacje. Studencki ruch korporacyjny wywodził swoją tradycję z okresu zaborów. Studenci narodowości polskiej na studiach zagranicznych skupieni w danej korporacji tworzyli wspólnotę narodową, która podtrzymywała polskość i służyła pomocą materialną.

Lwowskie środowisko korporacyjne było trzecim co do liczebności w kraju. W 1931 r. działało 13 korporacji: „Lutyko-Venedya”, „Leopolia”, „Znicz”, „Gaskonia”, „Scytia”, „Agritania”, „Aragonia”, „Zagończyk”, „Obotritia”, „Roxola-

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

⁶ J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007, s. 62; L. Kulińska, *Związek Akademicki Młodzież Wszechpolska i Młodzież Wielkiej Polski w latach 1922–1947*, Warszawa 2004, s. 30.

⁷ *Akademicka młodzież ludowa w II Rzeczypospolitej*, red. A. Malawski, Warszawa 1972, s. 72.

nia”, „Cresovia Leopoliensis”, „Śląsk”, „Tytania” i „Slavia”. Korporacje skupiały 270 członków rzeczywistych, 156 kandydatów na członków oraz 392 filistrów, czyli absolwentów uczelni⁸. Od 1928 r. zaczęły powstawać korporacje prorządowe, były to: „Prometeusz”, „Bellona”, „Fidelia Leopoliensis”, „Kadra” i „Gdynia”⁹. Liczne były korporacje żydowskie: „Barissca”, powstała w 1925 r., „Emunach” (1892), „Fraternitas (1924) – asymilatorska, „Gallijah” (1930), „Hasmonea” (1906), „Hebronia” (1924), „Kadimah” (1895), „Makabea” (1908), „Zelotia” (1925)¹⁰.

Spośród studenckich mniejszości narodowych we Lwowie najliczniej reprezentowana była młodzież żydowska. Posiadała ona własne organizacje samopomocowe: Wzajemna Pomoc Studentów Żydów oraz Koło Studentów Żydów w Politechnice. Na Uniwersytecie były to: Stowarzyszenie Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej, Towarzystwo Medyków Żydowskich, Towarzystwo Żydowskich Słuchaczy Prawa, Towarzystwo Żydowskich Studentów Filozofii. Studenci ukraińscy zaś działali w takich organizacjach, jak: Stowarzyszenie Ukraińskich Studentów „Osnowa”, Towarzystwo Ukraińskich Studentów Medycyny i Farmacji „Medyczna Hromada”, Towarzystwo Ukraińskich Studentów Prawa „Prawnicza Hromada”, Stowarzyszenie Ukraińskich Studentów Katolików oraz Akademyczny Chór „Banduryst”.

Tabela 2. Organizacje studenckie na Uniwersytecie Jana Kazimierza w 1937 r.

Lp.	Nazwa	Liczba członków	Prezes	Kurator z ramienia senatu
1	2	3	4	5
1	Bratnia Pomoc	685	E. Stefanicki	W. Osuchowski
2	Koło Studentek	184	J. Wasylowska	K. Lanckorońska
3	Stowarzyszenie Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej	96	L. Pohoryles	J. Lenartowicz
4	Towarzystwo Ruskich Studentów „Druh”	65	S. Sembratowicz	J. Kuryłowcz

⁸ A. Tyszkiewicz, *Z dziejów korporacji studenckich w międzywojennym Lwowie*, „Politeja” 2004, nr 22, s. 418.

⁹ *Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993, s. 542; Biblioteka Zakładu Narodowego Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów, sygn. 13509/III, k. 137. Do „Aragonii” należeli profesorowie UJK: Stefan Banach, Antoni Cieszyński, Kazimierz Kwietniewski, Stanisław Ruziewicz, Edmund Abrachamik, dr Józef Hecht, dr Nowak i Przygrodzki. Do „Leopolii” należeli: Wilhelm Bruchnalski, ks. Adam Gerstmann, gen. dyw. Władysław Sikorski, Zdzisław Próchnicki, Stanisław Starzyński, Kasper Weigel. Do „Lutyko-Venedii”: prof. Zygmunt Nałaskowski (CDIAL, f. 431, op. 1, sygn. 11, k. 1). Korporanci stanowili 6% członków Bratniej Pomocy w UJK, 11% w Bratniej Pomocy w Politechnice, 31% w Akademii Medycyny Weterynaryjnej oraz 7% w Akademii Handlu Zagranicznego (CDIAL, f. 754, op. 1, sygn. 5, k. 55).

¹⁰ P. Tomaszewski, *Polskie korporacje akademickie*, Toruń 2011, s. 493, 495. Korporacjami studentów ukraińskich były: „Czarnomorie” (1928), „Dnipro” i „Czigirin”.

1	2	3	4	5
5	Towarzystwo Ukraińskich Studentów Medycyny i Farmacji „Medyczna Hromada”	72	B. Olesnyckij	Z. Stensing
6	Towarzystwo Medyków Żydowskich UJK	199	H. Zeller	W. Nowicki
7	Towarzystwo Żydowskich Słuchaczy Prawa UJK	165	H. Fritzhand	M. Zimmermann
8	Towarzystwo Żydowskich Studentów Filozofii UJK	181	S. Dürr	H. Steinhaus
9	Towarzystwo Ukraińskich Studentów Prawa „Prawnyca Hromada”	.	A. Hładyłowcz	M. Honzatko
10	Wzajemna Pomoc Medyków UJK	189	T. Wiszniowski	W. Koskowski
11	Akademickie Stowarzyszenie Przyjaciół Rumunii	74	A. Pilipczuk	A. Fischer
12	Akademickie Towarzystwo Słowiańskie	75	Kryza	W. Taszycki
13	Polski Akademicki Związek Zbliżenia Międzynarodowego	218	Z. Schneigert	T. Bigo
14	Akademicki Związek Katolicki Studentów	115	J. Kiersz	A. Klawek
15	Koło Abstynentów Studentów Teologii	70	Bardecki	S. Szurek
16	Legion Młodych – Związek Pracy dla Państwa	101	M. Bartoń	Z. Czerny
17	Młodzież Wszechpolska	497	Skubiejski	J. Lenartowicz
18	Myśl Mocarstwowa Akademickiej Młodzieży UJK	31	M. Jarema	F. Gröer
19	„Osnowa” – Stowarzyszenie Ukraińskich Studentów Katolików	37	KordiuK	L. Halban
20	Sodalicja Mariańska Studentek	119	M. Buczma	A. Gerstmann
21	Sodalicja Mariańska Akademików	78	S. Brzozowski	S. Szurek
22	Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”	53	M. Żółtowski	L. Halban
23	Akademiczny Chór „Banduryst”	31	O. Kudryk	K. Kolbuszewski
24	Czytelnia Akademicka	183	C. Rojek	A. Klawek
25	Lwowski Chór Akademicki	56	R. Połoch	A. Chybiński
26	Stowarzyszenie Niemieckich Akademików	33	O. Suliga	A. Gerstmann
27	Zrzeszenie Akademickiej Młodzieży Prowincjonalnej	270	J. Giebułtowicz	A. Zierhoffer

Źródło: G. Mazur, A. Tyszkiewicz, *Z dziejów organizacji studenckich na lwowskich wyższych uczelniach w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Historyczne”, Paryż 2001, z. 137, s. 102–115.

Stowarzyszenia studenckie działały formalnie na polu samopomocowo-kulturalnym, a w praktyce nie stroniły od polityki. Krzyżowały się w nich

wpływy różnych partii politycznych, kierunków ideowych – od lewicy po prawicę.

Istniała także platforma aktywności studenckiej, która jednoczyła wszystkich studentów. Stało się nią dążenie do likwidacji bądź znacznego ograniczenia wysokości opłat za studia. Już na początku lat dwudziestych wśród lewicowych środowisk studenckich podnoszono ten postulat.

Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 12 lipca 1932 r. wprowadziło 40% podwyżkę – od dotychczasowych 165 zł. W miejsce dotychczasowej opłaty podstawowej za rok oraz innych opłat dodatkowych wprowadzono opłaty zryczałtowane we wszystkich uniwersytetach i innych szkołach akademickich. Za I rok studiów wynosiła ona 270 zł, za II rok – 250, za III – 220, za IV i dalsze lata po 200 zł. Na politechnikach, w Akademii Górniczej w Krakowie, Szkole Głównej Gospodarki Wiejskiej w Warszawie oraz Akademii Weterynaryjnej we Lwowie opłaty wynosiły: za I rok – 320, II – 300, III – 280, IV – 260 zł. Utrzymano wpisowe w wysokości 30 zł oraz zróżnicowano opłaty za egzaminy wstępne. W przypadku opóźnień w uiszczaniu opłaty stosowano kary w wysokości 40 zł¹¹.

W warunkach przedłużającego się kryzysu gospodarczego decyzja ministra Janusza Jędrzejewicza skłoniła studentów do radykalnych działań. Były to specjalne naciski na władzę – wiece studenckie, strajki, agitacja antyopłatowa, komitety antyopłatowe koordynujące działania.

Już wiosną 1932 r. studenci rozpoczęli akcję antyopłatową. Polegała ona na kolportażu ulotek, organizowaniu zebrań i wieców studenckich. W ulotkach informowano, że podwyżka opłat prowadzi do monopolu klas posiadających na wyższych uczelniach, nawoływano do wspólnej akcji niezamożnych studentów bez względu na narodowość. Postulowano całkowite zniesienie opłat. Domagano się przebudowy instytucji studenckich samopomocowych z filantropijnych na subwencjonowane przez państwo. Wiceminister ks. B. Żongołłowicz przewidywał, iż „dwa skrajne skrzydła młodzieży akademickiej, komuniści i demokraci narodowi, anarchizujący od dawna uczelnie, w półroczach jesiennym i zimowym ruszą do generalnego ataku z powodu podwyższenia opłat, nowelizacji ustawy i obostrzeń odpowiedzialności dyscyplinarnej oraz ujęcia w karby związków i stowarzyszeń akademickich”¹².

25 października 1932 r. w Collegium Maximum odbył się wiec przeciw opłatom. Udział w nim wzięli rektorzy szkół wyższych we Lwowie: A. Gerstmann (UJK), K. Zipser (Politechnika) i B. Janowski (AMW). Wiek przebiegł w spokojnej atmosferze. Domagano się obniżenia czesnego przynajmniej do poziomu sprzed podwyżki, rozbudowania systemu stypendialnego i zapomogo-

¹¹ A. Pilch, *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, Warszawa–Kraków 1972, s. 173.

¹² B. Żongołłowicz, *Dziennik 1930–1935*, Kraków 2000, s. 401.

wego, wprowadzenia jednakowych opłat na wszystkich latach studiów oraz większej liczby rat.

W styczniu 1933 r. doszło do pierwszych skreśleń za niezapłacenie czesnego. W skali kraju dotknęło to około 3 tysięcy studentów. W lutym wzmożono więc agitację za strajkiem przeciw podwyżce. 6 lutego 1933 r. w holu UJK odbył się wiec młodzieży lewicowej przeciwko opłatom. Rektor ks. prof. Adam Gerstmann – po wezwaniu do rozejścia się strajkujących, a niemających indeksów studenckich – wezwał policję do wylegitymowania uczestników, a ta aresztowała organizatora wiecu Jana Kukuła, byłego studenta Politechniki oraz trzech studentów UJK¹³.

Prasa lwowska doniosła: „Z powodu rygorystycznego ściągania w b.r. przez kwestury wyższych zakładów naukowych we Lwowie należności i taks sytuacja młodzieży akademickiej jest naprawdę tragiczna. Na czarnych tablicach w uczelniach wywieszane są ogłoszenia podające do wiadomości, iż z list studentów zostają skreśleni wszyscy, którzy nie zapłacili rat. Podobno los ten dotknął we Lwowie blisko 400 studentów na uniwersytecie i tyleż na politechnice”¹⁴.

W roku 1932/1933 spadła w kraju liczba studentów o około 2 tysiące w stosunku do roku poprzedniego. Sukcesywnie malała liczba studentów do roku 1935/1936¹⁵.

Wiceminister MWRiOP ks. Bronisław Żongołłowicz w swoim dzienniku pod datą 16 listopada 1932 r. zapisał: „Rozporządzenie o opłatach studenckich postawiło ministerstwo i uniwersytety w położeniu bez wyjścia. Np. 400 studentów prawa Uniwersytetu Warszawskiego prosiło o odroczenie spłaty, odroczyć można 5%. Ponieważ petenci czekają i nic nie płacą, otwarło się błędne koło. Takich kół jest mnóstwo, jak baniek puszcanych przez ministerialnych urzędników”¹⁶.

W powołanym zaś Funduszu Opłat Studenckich stwierdzono w tym samym czasie liczne nadużycia. Jak podaje 17 czerwca 1933 r. B. Żongołłowicz, nieprawidłowości zaczęły się w samym MWRiOP: „Stypiński przedstawił wniosek remuneracji [wynagrodzenia – K.R.] z opłat studenckich 14 urzędnikom Departamentu IV. Razem 7000 zł. Według wniosku Stypiński otrzymałby 1500 zł, Łapiński, Kulasiński, Zagórowski po 750 zł [...]. Ponieważ w kwietniu Stypiński otrzymał 2250 zł, tamci po 1000 zł, remuneracja wyniosłaby najmniej drugie ich miesięczne pobory [...]. Jest 290 podań studenckich o zapomogę na nieopłacony ostatni trymestr, zaś urzędnicy, kierownicy i referendarscy usiłują do swoich kieszeni wpuścić opłaty w formie remuneracji za *administrację* Funduszu Opłat Studenckich”¹⁷.

¹³ A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa*, Kraków 2012, s. 651.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ T. Pilch, *Studencki ruch polityczny...*, s. 291.

¹⁶ B. Żongołłowicz, *Dziennik 1930–1935...*, s. 163.

¹⁷ Tamże, s. 523.

Niestety, podobnie postępowali rektorzy części uniwersytetów: „Wajda, sekretarz Uniwersytetu Warszawskiego, otrzymał w marcu 2000 zł, kwesor wileński dwukrotnie po 500 zł, kwesor poznański w ciągu 3 miesięcy 1050 zł. Wprost horrendalne rzeczy. Ja tym *Funduszem* dysponuję niby, ale wnioski rektorów podaje Kulasiński, zaś Stypiński to zatwierdza. Położę na tym od jutra rękę, dość tego”¹⁸.

Protesty studenckie spowodowały, iż podwyżka opłat została rozłożona na cztery lata. Od razu objęła ona nowo przyjętych. Nie osłabiło to jednak napięcia w środowisku studenckim.

W obronie autonomii uczelni

Forsowane na początku lat trzydziestych reformy oświaty najmocniej dotknęły szkolnictwo wyższe. Podstawowym argumentem przedstawianym przez stronę rządową za koniecznością zmiany poprzedniej ustawy o szkołach akademickich z 1920 r. była potrzeba wzmocnienia władzy rektorów i ministra dla zapobieżenia ekscesom studenckim. Nieoficjalnie zaś chodziło o ograniczenie wpływów opozycji na wyższych uczelniach, którą stanowili profesorowie i studenci. Miano na uwadze protesty profesorów UJ w tzw. sprawie brzeskiej z 10 grudnia 1930 r., domagając się jej wyjaśnienia. Wówczas władza sanacyjna brutalnie rozprawiła się z opozycją polityczną. Przy zmianie przepisów dotyczących młodzieży akademickiej przyczyną, a równocześnie usprawiedliwieniem, były rozruchy. W styczniu 1932 r. Towarzystwo Kultury Akademickiej we Lwowie, skupiające zwolenników reformy, przedstawiło publicznie opracowany projekt ustawy, co wywołało zaniepokojenie opinii akademickiej w kraju. Nastąpiło to w czasie, gdy rektorzy uczelni wyższych zostali zapewnieni przez Janusza Jędrzejewicza – ministra MWRiOP oraz prezydenta RP Ignacego Mościckiego, iż nie planuje się reformy szkolnictwa wyższego. Projekt nowej ustawy ograniczał prawa studenckie i zwiększał kontrolę ministerstwa nad uczelniami.

W środowisku lwowskim projekt nie zyskał pełnej aprobaty w kręgach akademickich. Senat UJK 10 czerwca 1932 r. wypracował własny projekt ustawy, opierając się na zasadach wolności nauki i nauczania. Część jednak profesorów UJK poparła projekt ustawy. Należeli do nich m.in. Zygmunt Czerny, Kamil Stefko, Jerzy Kowalski, Eustachy Żyliński, Stanisław Legeżyński. Rada Wydziału Humanistycznego UJK na wniosek prof. Z. Czernego w styczniu 1933 r. poparła wniosek ministerialny.

Odmienne stanowisko zajął Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego, występując 15 listopada 1932 r. w całości przeciwko projektowi zmiany ustawy. Jednocześnie na tym samym posiedzeniu Senatu powołano komisję – komitet do walki z ustawą. W jej skład weszli profesorowie: Konstanty Michalski (jr), Władysław

¹⁸ Tamże.

Natanson i Stanisław Kot¹⁹. Projekt zwalczała zdecydowana większość profesorów i studentów.

Nie biorąc pod uwagę protestów środowiska akademickiego, minister J. Jędrzejewicz w grudniu 1932 r. przedłożył projekt na posiedzeniu Rady Ministrów. 12 stycznia 1933 r. projekt ustawy wpłynął do Sejmu, a 21 lutego odbyło się głosowanie. Ustawę przyjęto 211 głosami przeciw 110. Koło posłów żydowskich wstrzymało się od głosowania. Środowisko żydowskie uważało bowiem, iż nowa ustawa pozwoli na zaprowadzenie ładu i porządku na uczelniach²⁰. Zatwierdzenie w Senacie RP odbyło się większością 56 głosów, przy 24 przeciwnych i 2 wstrzymujących się²¹. 15 marca 1933 r. prezydent I. Mościcki podpisał ustawę. Nowa ustawa o szkolnictwie wyższym weszła w życie 1 września 1933 r.

Jednym z argumentów wykorzystanych przez MWRiOP na rzecz nowelizacji ustawy było znieważanie przez studentów rektorów uczelni oraz konflikty na linii Senaty – rektorzy. 12 listopada 1921 r. rozpoczęły się we Lwowie zamieszki studenckie w związku ze śmiercią studenta Stanisława Waclawskiego w Wilnie. Podczas jednego z wieców studenckich na Politechnice Lwowskiej domagano się wprowadzenia *numerus nullus* oraz getta ławkowego dla Żydów. Uczestniczący w wiecu rektor Gabriel Sokolnicki poinformował zebranych, iż krok ten naruszy zobowiązania zawarte w Traktacie wersalskim. Przewodniczący wiecu student Stefan Szybalski odebrał rektorowi głos, zarzucając, iż „poruszanie spraw politycznych na wiecach nie jest dozwolone”²². Rektora wygwizdano, a w uchwale wiecu zapisano: „nie uważać za przyjaciela młodzieży” aż da satysfakcję studentom²³. Następnym krokiem przeciw rektorowi było urządzenie „kociej muzyki” przed gabinetem rektorskim. Wobec dziekana podjęto uchwałę: „bojkotować wykłady profesora dziekana za to, że nazwał studentów »smarkaczami«”²⁴.

Senat Politechniki 3 grudnia 1931 r. zawiesił w prawach studenckich A. Sierża i S. Szybalskiego znieważających na wiecu rektora. W sprawie ukarania ich odbyły się dwa posiedzenia Senatu: 12 i 13 grudnia tego roku. Rzecznik dyscyplinarny wniósł o wymierzenie kary wydalenia na 1 rok dla A. Sierża, natomiast dla S. Szybalskiego kary nagany. Profesor K. Bartel uzupełnił wniosek o karę wydalenia na 1 rok również dla S. Szybalskiego. Żaden z proponowanych wniosków nie uzyskał większości w wyniku tajnego głosowania. W rezultacie rektor G. Sokolnicki złożył dymisję z urzędu rektora.

¹⁹ A. Massalski, *Uniwersytet Jagielloński wobec ustawy o szkołach akademickich z roku 1933*, „Studia Historyczne” 1968, R. XI, z. 1(40), s. 50; B. Jaszewski, *Polityka naukowa państwa polskiego 1918–1939*, Wrocław 1978, s. 166.

²⁰ A. Graboń, *Problematyka żydowska na łamach prasy akademickiej w okresie międzywojennym*, Kraków 2008, s. 327.

²¹ A. Massalski, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 39.

²² B. Żongołłowicz, *Dziennik 1930–1935...*, s. 317.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

Drugie posiedzenie Senatu odbyło się 13 grudnia tego roku, bez udziału prof. G. Sokolnickiego i K. Bartła. Nowy werdykt orzekał o wydaleniu na 1 rok A. Sierża i na 1 semestr S. Szybalskiego.

Kolejny atak studentów Politechniki skierowany został na prof. Kazimierza Bartła. 20 maja 1932 r. kilkudziesięciu studentów obrzuciło go jajkami na przystanku tramwajowym naprzeciw uczelni. Dwóch napastników zatrzymano i zidentyfikowano.

Ekscesy studenckie dały asumpt wiceministrowi B. Żongołłowiczowi do konstatacji w dniu 23 maja 1932 r.: „walka z uczniami szkół wyższych musi być stoczona i wygrana. Przewiduję ją jesienią – podwyższenie opłat za studia, nowelizacja Ustawy, reorganizacja stowarzyszeń akademickich, obostrzenie sądów dyscyplinarnych... Wówczas rząd albo nie będzie miał poparcia profesorów, albo jedynie małe ich grupki [...] Znieważenie rektora Sokolnickiego jesienią przez studentów, obicie jajkami prof. Bartła, obecnie dokonane przez uczniów Politechniki, reagowanie na wyrok Senatu strajkiem popartym terrorem – są to czynniki anarchii, pajdokracji, skierowanej na autonomię uczelni i na jej władze najwyższe”²⁵.

Narastające wzburzenie i zaangażowanie się studentów w walkę z projektem ustawy doprowadziło do różnych protestów i manifestacji.

29 stycznia 1933 r. z okna II Domu Techników studenci Politechniki wywiesili kukłę odzianą w granatowe ubranie, przepasaną białą szarfą z orderem Polonia Restituta i napisem „Minister Ciemnoty”. Chodziło o ministra J. Jędrzejewicza.

31 stycznia tego roku odbyły się wiece przeciw ustawie. Na UJK, Politechnice i AMW studenci protestowali przeciwko ograniczeniu autonomii uczelni. W tym samy dniu na innym wiecu, zwołanym przez Legion Młodych, Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej oraz Związek Strzelecki, z udziałem ponad 500 uczestników poparto zmiany w ustawie. Potępiono również napaść na profesora K. Stefkę. Z uwagi na zaangażowanie się tego profesora w poparcie dla nowej ustawy został on 25 stycznia 1933 r. pobity na terenie uczelni i obrzucony zgniłymi jajkami, był aktywny na posiedzeniach Sejmowej Komisji Oświaty 21 stycznia tego roku, razem z Tadeuszem Wałkiem-Czarneckim i Zygmuntem Czernym²⁶. Następnie uczestnicy wiecu przeszli w pochodzie pod mieszkanie prof. K. Stefki i Z. Czernego dla wyrażenia swego poparcia. Na polecenie rektora A. Gerstmann'a studenci rozeszli się. W Domu Studenta przy ul. Łozińskiego 7 wywieszono na znak dezaprobaty kukłę z napisem: „jedna z wybitnych osobistości”.

Wieczorem 28 stycznia nieznani sprawcy wystrzelili w stronę okien mieszkania Z. Czernego kilka odłamków żelaza z „aparatów sprężynowych”²⁷.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ G. Mazur, *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939*, Kraków 2007, s. 236; A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa...*, s. 650.

10 lutego 1933 r. odbył się wiec w Sali Izby Rzemieślniczej z udziałem około 400 osób, w którym wzięli udział profesorowie UJK: Jerzy Kowalski, Kamil Stefko, Z. Czerny, Eustachy Żyliński, Stanisław Legeżyński i doc. Włodzimierz Mozołowski. W przyjętej rezolucji poparto projekt zmian w ustawie²⁸.

20 lutego 1933 r. na Domu Studenta przy ul. Łozińskiego wywieszono czarną chorągiew z napisem „Autonomia” oraz słomianą kukłę symbolizującą ministra J. Jędrzejewicza z napisem „Grabarz nauki polskiej”²⁹. Na wezwanie rektora A. Gerstmann'a kukłę zdjęto.

Od 23 lutego do 15 marca 1933 r. studenci ogłosili strajk powszechny. W marcu w dniach 1, 3, 9 i 18 dochodziło do starć z policją. 23 lutego organizatorzy strajku wzniesli barykady przed wejściem do uczelni lwowskich, nie dopuszczając innych studentów na zajęcia. Na Politechnice odbyła się demonstracja przeciwko ministrowi Januszowi Jędrzejewiczowi oraz posłance Marii Jaworskiej ze Lwowa – przewodniczącej Komisji Oświaty w Sejmie. Wywieszono transparenty z napisami: „Nie damy autonomii – Koledzy strajkujemy”, „Walczmy o wolność nauki”. 1 marca tego roku studenci wyszli na ulicę, demonstrowano przeciw J. Jędrzejewiczowi oraz M. Jaworskiej. Pod pomnikiem Mickiewicza policja po bezskutecznym wezwaniu do rozejścia się przypuściła szarżę na studentów. Zatrzymano 52 uczestników. Na drugi dzień doszło do bójki studentów przed bramą UJK między bojówkami endeckimi a członkami Legionu Młodych. Sześciu studentów trafiło do szpitala. Około 100 studentów z Legionu Młodych demonstrowało na ul. Akademickiej przeciwko strajkowi studenckiemu.

Za udział w rozruchach Sąd Grodzki skazał 10 studentów na kary grzywny od 100 do 200 zł z możliwością zamiany na 2 do 4 tygodni aresztu. Byli to: Henryk Kaczmarek, Kazimierz Moszoro, Jan Orszulik, Tadeusz Pępowski, Marian Leśniak. Na 1 do 3 miesięcy aresztu skazani zostali: Leszek Radziszewski, Antoni Gilewicz, Oktawian Walkow, Mieczysław Hapko i Ludwik Anderer³⁰.

Kolejne dni przyniosły bójki między studentami Młodzieży Wszechpolskiej a Legionem Młodych. W restauracji Konrada Kocha przy ul. Czarnieckiego w czasie bójki użyto rewolwerów, krzesel, pobito właściciela restauracji i kilkunastu studentów. Do bójki doszło również w restauracji „Gastronomia” przy ul. Piekarskiej.

Na posiedzeniu Senatu UJK 8 marca 1933 r. rektor A. Gerstmann złożył rezygnację z funkcji. Senat jednakże rezygnacji nie przyjął.

Próby złamaniu strajku studenckiego 13 marca tego roku w Akademii Medycyny Weterynaryjnej podjęte przez rektora B. Janowskiego nie powiodły się. Studenci Politechniki blokowali wejście do budynku, doszło do bójek. Nieznani sprawcy wybili szyby w oknach mieszkania rektora. Kamienie owinięto napisa-

²⁸ G. Mazur, *Życie polityczne polskiego Lwowa ...*, s. 236.

²⁹ A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa...*, s. 653.

³⁰ Tamże, s. 655.

mi: „Za naukę pod bagnetami”³¹. W tej sytuacji rektorzy ogłosili zamknięcie drugiego trymestru. Decyzja ta uspokoiła studentów; 16 marca wiec akademicki w II Domu Technika z udziałem około 2000 studentów przyjął rezolucję o zakończeniu strajku oraz kontynuowaniu walki w trzecim trymestrze.

Nie zgadzał się z projektem nowej ustawy nawet jej promotor ks. Bronisław Żongołłowicz. W prowadzonym dzienniku zapisał: „nasz liliput w wielu słowach nie obejmuje jednej małej części pracy i życia szkół wyższych, zawiera jeno takie ogólniki, które zna na pamięć każdy inteligentny człowiek. Będzie to ustawa »ramowa«, w ramie mnóstwo dziur, »luk«, wyrw, brak figury, kształtu – ani okrągła, ani owalna, ani kwadratowa”³².

Z nowym rokiem akademickim 1933/34 wystąpił kryzys władzy rektorskiej w UJK. W czerwcu 1933 r. wybrano na rektora prof. Marcelęgo Chłamtacza, którego jednak nie zatwierdziło MWRiOP. W tej sytuacji Senat UJK wybrał następnego rektora-elekta prof. Henryka Halbana (1870–1933). Mimo zatwierdzenia MWRiOP nie objął on jednak funkcji z powodu ciężkiej choroby (wkrótce zmarł). Kolejni prorektorzy-elekci nie zostali zatwierdzeni, a byli to: A. Gerstmann, Edmund Bulanda, Włodzimierz Koskowski oraz Marian Franke³³. Chodziło o to, aby nie pełnił obowiązków za chorego rektora.

Minister Janusz Jędrzejewicz mianował Kamila Stefkę „sprawującym czynności rektorskie do czasu wyzdrowienia rektora H. Halbana. Stefko pełnił tę funkcję do 19 czerwca 1934 r. Decyzje administracyjne miały uzasadnienie polityczne. Pisał o tym B. Żongołłowicz 28 maja 1933 r.: „W 10-godzinnej konferencji z Bartłem ustaliliśmy zwinięcie katedr w Politechnice Lwowskiej i Warszawskiej, utracenie wybranych kandydatów na rektorów – Chłamtacza i Łomnickiego”³⁴. Pod datą zaś 11 sierpnia 1933 r. zapisał: „Utraciliśmy wybranych prorektorów – Gerstmanną we Lwowie i Pawłowskiego w Poznaniu. Dezawuuujemy ich jako zeszlórocznych rektorów. Silne to uderzenie, ale nie chcemy mieć w rządzie uczelni ludzi, którzy w zeszlórocznych rozruchach, w sprawie ustawy, byli szkodliwi i co najmniej dwulicowi”³⁵.

Ponadto 25 września 1933 r. na mocy decyzji Rady Ministrów zlikwidowano na Politechnice Wydział Ogólny oraz z woli ministra katedry: geologii i paleontologii, rolnictwa i fizyki, botaniki i towaroznawstwa, matematyki oraz fizyki teoretycznej. Pracę stracili profesorowie Kazimierz Kuratowski, Zygmunt Klemensiewicz, Wojciech Rubinowicz. Utworzono zaś katedrę rysunków figuralnych i historii architektury polskiej. Na Uniwersytecie Jana Kazimierza zamknięto 13 katedr: teologii moralnej ogólnej, homiletyki, katechetyki i pedagogiki, socjologii chrześcijańskiej, historii sztuki nowożytnej, filologii angielskiej,

³¹ Tamże, s. 657.

³² B. Żongołłowicz, *Dziennik 1930–1935...*, s. 157.

³³ J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie...*, s. 41.

³⁴ B. Żongołłowicz, *Dziennik 1930–1935...*, s. 522.

³⁵ Tamże.

kultury Bliskiego Wschodu, prawa rzymskiego, historii prawa polskiego, ekonomii politycznej, prawa i postępowania sądowo-karnego, ogólnego i polskiego nowożytnego prawa politycznego, matematyki³⁶.

Wymiar polityczny likwidacji katedr odniósł się do profesorów Władysława Tarnawskiego, Władysława Kozickiego, Stanisława Głabińskiego, Edwarda Dubanowicza i Stanisława Ruziewicza, którzy byli działaczami endecji i sygnatariuszami uniwersyteckiego protestu w sprawie brzeskiej. W przypadku likwidacji katedr na Wydziale Teologicznym były to decyzje racjonalne, istniało bowiem 14 katedr i 21 osób wykładających³⁷.

Na UJK rozwiązano najwięcej katedr, bo 13, na Uniwersytecie Poznańskim 10, na Uniwersytecie Jagiellońskim, Stefana Batorego w Wilnie i Politechnice Lwowskiej po 7.

Od roku 1935/36 weszły w życie na wszystkich latach studiów wyższe stawki opłat studenckich za naukę. Walkę z podwyżkami organizacje studenckie podjęły więc solidarnie od nowa.

We Lwowie akcję antyopłatową wspólnie prowadziła prawicowa Czytelnia Akademicka razem z Frontem Niezamożnej Młodzieży Akademickiej, który skupiał Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej oraz Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej. Domagano się obniżenia czesnego do poziomu z 1932 r., rozbudowania systemu stypendialnego i zapomogowego oraz wprowadzenia jednakowych opłat na wszystkich latach studiów. Sytuacja materialna studentów była zła; z własnych dorywczych zarobków utrzymywało się w roku akademickim 1934/35 22,2% na UJK oraz 20,4% na Politechnice. Stypendia (zwrotne do 12 lat po ukończeniu studiów) otrzymywało jedynie 9,5% studentów UJK³⁸.

Wystąpienia studentów spotkały się ze zrozumieniem nowego ministra MWRiOP prof. Wojciecha Świątosławskiego. 29 stycznia 1936 r. wydał on rozporządzenie w sprawie „pewnych dodatkowych ulg indywidualnych w opłatach”³⁹. Wprowadzono indywidualne ulgi w wysokości 25, 50 i 100%. Zapowiedź ta nie zadowoliła jednak studentów.

Walkę z podwyżką opłat za naukę rozpoczęto w 1935 r. na nowo, organizując akcje studentów. 10 lutego 1936 r. w trakcie wiecu z udziałem rektora Jana Czekanowskiego, dziekana Wydziału Teologicznego ks. J. Umińskiego 1000

³⁶ Tamże, s. 42.

³⁷ Tamże, s. 318.

³⁸ H. Wittlinowa, *Atlas szkolnictwa wyższego...*, s. 31. Jak podaje B. Żongołłowicz, co roku napływało jesienią 600 podań studentów o pożyczki. Ministerstwo powoływało do podziału komisje studenckie „porządowe”. Pożyczki udzielano jednak „swoim”, jak np. studentowi z organizacji „Strzelec”, którego ojciec zarabiał ponad 300 zł miesięcznie, albo studentowi z Wilna, który był skazany dyscyplinarnie za sfalszowanie podania o stypendium. B. Żongołłowicz, *Dziennik 1930–1935...*, s. 687.

³⁹ M. Natkowska, *Numerus clausus, getto lawkowe, numerus nullus, „paragraf aryjski”. Antysemityzm na Uniwersytecie Warszawskim 1931–1939*, Warszawa 1999, s. 83.

studentów UJK domagało się obniżenia opłat i zreformowania opieki medycznej⁴⁰. 24 stycznia tego roku na gmachu Politechniki zawieszono transparent: „Żądamy obniżki opłat szkolnych”⁴¹.

W Wyższej Szkole Handlu Zagranicznego wiec studencki odbywał się pod hasłem „Żądamy udostępnienia studiów polskiemu robotnikowi i chłopu”. W Akademii Medycyny Weterynaryjnej informowano: „Dziś ogólnopolski akademicki strajk protestacyjny celem obniżki opłat szkolnych”⁴².

Strajki styczniowe 1936 r. obyły się bez burd antyżydowskich, aczkolwiek czasami łączono hasła antyopłatowe z antyżydowskimi. Tak było na Uniwersytecie, gdzie głoszono: „Żądamy, by polskie uczelnie były dla Polaków, a nie dla Żydów”; na starym gmachu UJK przy ul. Mikołaja widniało hasło: „Precz z Żydami na wyższych uczelniach. Żądamy obniżki opłat”⁴³.

Rok 1936 był ostatnim, w którym wszyscy studenci byli zgodni w kwestii protestów przeciwko trudnym warunkom życia. Później prawica studencka swój wysiłek ponownie skierowała na walkę ze studentami żydowskimi i polskimi należącymi do organizacji centrolewicowych. Lewica akademicka zaś nadal występowała w roli obrońcy interesów niezamożnych studentów, uważając sprawę opłat za główną kwestię. Domagano się całkowitego zniesienia opłat studenckich dla niezamożnej młodzieży robotniczej i chłopskiej. Postulaty te nadal jednak pozostawały niespełnione. Ustawa z 1933 r. miała opanować studenckie ekscesy antyżydowskie w szkołach wyższych. Nie osiągnięto tego celu. Ministrom Januszowi i Wacławowi Jędrzejewiczom nie udało się pozyskać ani studentów, ani profesorów.

Bibliografia

- Akademicka młodzież ludowa w II Rzeczypospolitej*, red. A. Malawski, Warszawa 1972.
Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów, sygn. 13509/III. Ulotki organizacji młodzieżowych Uniwersytetu J. Kazimierza i Politechniki Lwowskiej oraz papiery różne z lat 1931–1939.
Biedrzycka A., *Kalendarium Lwowa*, Kraków 2012.
Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy u Lwowi (CDIAL), f. 205, 754.
Draus J., *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007.
Jaczewski B., *Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939*, Wrocław 1978.
Kulińska L., *Związek Akademicki Młodzież Wszczępolska i Młodzież Wielkiej Polski w latach 1922–1947*, Warszawa 2004.

⁴⁰ Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy u Lwowi (CDIAL), f. 205, op. 1, sygn. 425, k. 63.

⁴¹ Tamże, k. 64.

⁴² Tamże, k. 40.

⁴³ Tamże.

- Langnas S., *Żydzi a studia akademickie w Polsce w latach 1921–1933 (Studium statystyczne)*, Lwów 1933.
- Massalski A., *Uniwersytet Jagielloński wobec ustawy o szkołach akademickich z roku 1933*, „Studia Historyczne” 1968, R. XI, z. 1(40).
- Mazur G., *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939*, Kraków 2007.
- Mazur G., Tyszkiewicz A., *Z dziejów organizacji studenckich na lwowskich wyższych uczelniach w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Historyczne”, Paryż 2001, z. 137.
- Natkowska M., *Numerus clausus, getto ławkowe, numerus nullus, „paragraf aryjski”. Antysemityzm na Uniwersytecie Warszawskim 1931–1939*, Warszawa 1999.
- Pilch A., *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, Warszawa–Kraków 1972.
- Politechnika Lwowska*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993.
- „Statystyka Polski”, seria C, „Statystyka Szkolnictwa” 1933/34; z. 101, 1937/38.
- Tomaszewski P., *Polskie korporacje akademickie*, Toruń 2011.
- Tyszkiewicz A., *Z dziejów korporacji studenckich w międzywojennym Lwowie*, „Politeja” 2004, nr 22.
- Wittlinowa H., *Atlas szkolnictwa wyższego*, Warszawa 1937
- Żongołowicz B., *Dziennik 1930–1935*, Kraków 2000.